

# Az 1955-ös bandungi ázsiai–afrikai konferencia és a gyarmatosítás kérdése

Stempler Ádám

Történész, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék; stempler.adam@btk.elte.hu; ORCID: 0000-0002-8529-0611

## Abstract

### *The 1955 Bandung Asian–African Conference and the Question of Colonialism*

Seventy years have passed since 29 – mostly newly independent – Asian and African nations convened in the Indonesian city of Bandung to discuss matters of mutual concern. Despite their diverse political, ideological, and socioeconomic backgrounds, the condemnation of colonialism was a central unifying theme for the Afro-Asian movement. Yet reaching a consensus on this issue proved more difficult than anticipated. This paper explores how the question of colonialism was addressed at the 1954 Colombo Conference and the subsequent 1955 Bandung Conference, with particular attention to the contextual and conceptual frameworks employed by the delegations. Drawing primarily on speeches and recollections of the delegates, this study demonstrates that Cold War antagonisms permeating the conferences prevented the emergence of genuine consensus. Instead, it argues, the participants arrived at a carefully negotiated “semantic compromise” open to multiple interpretations.

**Keywords** Bandung, 1955, Asian–African Conference, colonialism, imperialism

## Bevezetés

Hetven évvel ezelőtt, 1955. április 18. és 24. között 29 ázsiai és afrikai állam gyűlt össze az indonéziai Bandung városában, hogy közös érdekeikről tárgyaljanak. Bár a bandungi konferenciát gyakran az el nem kötelezett országok mozgalmának előzményeként tartják számon, valójában éles ellentétek húzódtak az egyes delegációk között. Törökország például a NATO és a Bagdadi Paktum tagja is volt; Pakisztán, Thaiföld és a Fülöp-szigetek néhány hónappal a konferencia előtt csatlakozott a SEATO-hoz; a Kínai Népköztársaság és a Vietnami Demokratikus Köztársaság pedig a kommunista blokkhoz tartozott. A hidegháborús megosztottság kontextusában a gyarmati múlt volt az egyik legalapvetőbb közös pont, amely összekötötte a konferencián részt vevő ázsiai és afrikai nemzeteket, ezért várható volt, hogy a kolonializmus központi kérdés lesz Bandungban. Ennek ellenére, nem utolsósorban az említett szembenállás miatt, a gyarmatosítás jelenségét elítélő határozat elfogadása a vártnál sokkal nagyobb kihívásnak bizonyult. Jelen tanulmány során azon kérdésekre keresem a választ, hogy az előzménynek tekinthető colombói konferencián, valamint a bandungi konferencia nyitóbeszédei és zárt ülései alatt az egyes delegációk milyen kontextusban reflektáltak a gyarmatosítás kérdésére, hogyan definiálták magát a fogalmat, és milyen motivációk, intenciók állhattak az egyes felszólalások mögött. A beszédek elemzésekor fontos szem előtt tartani, hogy a konferencia nyelve az angol volt, így az interpretációk közötti kulturális, nyelvi különbségek feltárására nincs lehetőség. Szintén hangsúlyozandó, hogy a delegációk nem tettek érdemi különbséget gyarmatosítás és imperializmus között, ezért jelen tanulmányban a két fogalom szinonimaként szerepel.

A delegációk kolonializmus-interpretációjának átfogó vizsgálatára legjobb tudomásom szerint eddig nem került sor. Az elemzés forrásbázisát elsősorban a két konferencián elhangzott beszédek, továbbá egyes résztvevők visszaemlékezései alkotják. John Kotelawala „szovjet imperializmusról” szóló, nagy visszhangot kiváltó beszéde a legtöbb korabeli feljegyzésben és a konferenciát tárgyaló szakirodalomban említésre kerül, mint a politikai bizottság üléseinek leghevesebb vitáit kiváltó felszólalása. A ceyloni miniszterelnök gyarmatosítás-értelmezésének behatóbb vizsgálatára azonban eddig egyedül Sandeep Bhardwaj tett kísérletet *Three meanings of colonialism: Nehru, Sukarno, and Kotelawala debate the future of the Third*

*World Movement (1954–1961)* című munkájában. Bár Bhardwaj tanulmánya rendkívül hasznosnak bizonyult Nehru, Sukarno és Kotelawala felszólalásainak elemzésre során, jelen vizsgálat fókuszának középpontjában nem az egyes személyek gyarmatosítás-értelmezése áll, hanem az, hogy a különböző delegációk hogyan tematizálták a kérdést Bandungban. A kutatási kérdések megválaszolásához elsősorban a cambridge-i iskola, mindenekelőtt a Quentin Skinner által kifejtett megközelítésre hagyatkoztam, mely szerint „Bármely kijelentés [...] mindig egy adott alkalomhoz kötődő, adott probléma megoldására irányuló egyedi szándék megtestesülése [...]”.<sup>1</sup> Mivel az egyes felszólalásokat, mint „szándékolt kommunikációs aktusokat”,<sup>2</sup> a bandungi konferencia kontextusában kívánom vizsgálni, jelen tanulmány szempontjából nem tartom relevánsnak a módszertan historista, túlzottan kontextualista jellegére vonatkozó kritikákat. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy Skinner megközelítése sem alkalmazható maradéktalanul. A beszédek nem kifejezetten egyéni, hanem egyes kormányok és delegációk intencióit tükrözik. A felszólalók többsége még a konferencia előtt megírt beszédekkel olvasott fel, melyek megszövegezésekor feltehetően az adott kormány diplomáciai és politikai célkitűzéseit vették alapul. Ennek kapcsán az is megkérdőjelezhető, hogy kik tekinthetők a felszólalások valódi célközönségének. Ezen megfontolások figyelembevételével a következő három fejezetben azt kívánom bemutatni, hogy az egyes delegációk milyen kontextusban, milyen konceptuális megközelítések mentén és milyen lehetséges intenciókkal érintették a gyarmatosítás kérdését a colombói konferencián, valamint a bandungi konferencia nyitó-beszédeiben és zárt ülésein.

## A colombói konferencia

Az úgynevezett „Colombo hatalmak” először 1954. április 28. és május 2. között gyűltek össze Sir John Kotelawala ceyloni miniszterelnök meghívására. A Colombóban összehívott ázsiai miniszterelnökök konferenciáján Dzsaváharlál Nehru képviselte Indiát, Mohamamd Ali Bogra Pakisztánt, Ali Sastroamidjojo Indonéziát, U Nu pedig Burmát. Kotelawala nem határozott

1 Skinner 1969: 50.

2 Skinner 1969: 49.

meg előre napirendi pontokat, a konferenciát eredetileg egy „baráti és informális” fórumnak szánta, ahol a szomszédos országok közösen megvitathatnak mindenkit érintő kérdéseket.<sup>3</sup> Mindazonáltal az a tény, hogy a genfi konferenciát két nappal korábban, április 26-án hívták össze, tulajdonképpen kijelölte a találkozók egyik fő témáját. A „Colombo hatalmak”, mint ázsiai nemzetek képviselői, felelősségüknek érezték, hogy aktívan hozzájáruljanak a koreai és indokínai konfliktusok rendezésére összehívott konferencia eredményességéhez. Habár a colombói konferenciát általában az indokínai kérdéssel, valamint a genfi egyezmények elfogadásában játszott szereppel kapcsolatban szokás említeni, jelen tanulmány szempontjából az ázsiai miniszterelnökök találkozójának egy másik napirendi pontja releváns.

A gyarmatosítás kérdésköre a konferencia harmadik ülésén került először napirendre, John Kotelawala regionális együttműködésre vonatkozó javaslatának keretében. A ceyloni miniszterelnök javaslatában külön felhívta a figyelmet a demokratikus szabadságot fenyegető gyarmatosítás, rasszizmus és nemzetközi kommunizmus jelenségeire.<sup>4</sup> Habár, Nehru támogatta, hogy mindhárom kérdés tárgyalóasztalra kerüljön, azok együttes megvitatását határozottan visszautasította. Érvelésében arra hivatkozott, hogy míg a gyarmatosítás és a rasszizmus hasonló jellegű kérdések, a nemzetközi kommunizmust célszerűbb volna külön napirendi pontként tárgyalni, hiszen egy fundamentálisan eltérő jelenségről van szó.<sup>5</sup> Nehru tiltakozása sikeresnek tekinthető, hiszen a negyedik ülés kizárólag a gyarmatosítás és rasszizmus kérdéskörének tárgyalásával kezdődött. Megfigyelhető, hogy a konferencia résztvevői nem érezték szükségesnek kifejezni, hogy mit értenek gyarmatosítás alatt. Az elérhető források alapján Nehru volt az egyetlen, aki röviden érintette a kérdést. Az indiai miniszterelnök megjegyezte, hogy a gyarmatosítás jelenségével jórészt már csak Ázsiában és Afrikában lehet találkozni.<sup>6</sup> Feltehetően, annak köszönhetően, hogy a jelenlévők ázsiai országok kormányfői voltak, akik maguk is aktív szerepet vállaltak saját államuk függetlenségi mozgalmában, Nehru csak az afrikai gyarmatosításra tért ki, melynek két formáját különböztette meg.

3 Kotelawala 1956: 118.

4 Current notes on international affairs 1954: 397.

5 Nehru 1999: 428.

6 Nehru 1999: 428.

Meglátása szerint Észak-Afrikában a gyarmatosítás „klasszikus” formájával lehet találkozni: egy idegen nemzet uralma egy alávetett nép felett. Ugyanakkor a kontinens más részein, kifejezetten Közép- és Kelet-Afrikára utalva, megfigyelhetők „fél-független” államok, ahol európai telepések egy szűk csoportja került domináns helyzetbe a helyi népességgel szemben.<sup>7</sup> Felszólalását Nehru azzal zárta, hogy természetesen mindkét forma elítélendő. Ebben a tekintetben mind az öt miniszterelnök között egyhangú egyetértés volt, konceptuális vita nem alakult ki a kérdést illetően. Az ázsiai kormányfőknek így csak a két jelenséget elítélő határozat megszövegezéséről kellett megegyeznie. A colombói konferencia kommunikációjában az olvasható, hogy „A miniszterelnökök sajnálatukat fejezték ki amiatt, hogy a világ egyes részein még mindig létezik a gyarmatosítás, ami az alapvető emberi jogok megsértését jelenti, és veszélyezteti a világ békéjét”.<sup>8</sup> Az idézet alapján látható, hogy a „Colombo hatalmak” továbbra sem tartották szükségesnek a gyarmatosítás fogalmának definiálását.

Míg a gyarmatosítás elítélése magától értetődő volt a függetlenségüket a közelmúltban kivívó államok számára, a nemzetközi kommunizmus kérdése már komolyabb kihívást jelentett a delegációk vezetőinek. A „Colombo hatalmak” megosztottsága egyértelműen megmutatkozott, miután Kotelawala beterjesztett egy határozattervezetet, melyben a másik négy kormányfővel együttesen kívánta elítélni a nemzetközi kommunizmus által folytatott felforgató tevékenységet.<sup>9</sup> A ceyloni miniszterelnök memoárjában a „felforgató” mellett az „áruló” és „imperialista” jelzőkkel illette még az ideológiát.<sup>10</sup> Az „imperialista” jelző akár előre is vetíthetné a bandungi konferencia egyik leghevesebb vitáját, mely azt követően robbant ki, hogy Kotelawala a kommunizmusra a gyarmatosítás egy formájaként hivatkozott. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az említett memoár két évvel a konferencia után, 1956-ban jelent meg. Az elérhető források alapján Colombóban csak közvetett párhuzamot vont a két jelenség között, melyek egyaránt veszélyeztetik a demokratikus szabadságot. Az említett memoárban szintén megjegyzi, hogy mint a kommunizmus

7 Nehru 1999: 429.

8 Current notes on international affairs 1954: 399.

9 Nehru 1999: 429.

10 Kotelawala 1956: 123.

„bevallott és megrögzött ellenzője”, számára ez volt az egyik legfontosabb kérdés a konferencián.<sup>11</sup>

U Nu és Mohammad Ali Bogra támogatták a határozattervezetet. A pakisztáni miniszterelnök a „nemzetközi kommunizmus veszélyeivel és fenyegető jellegével szembeni” közös fellépést sürgette.<sup>12</sup> Ezzel összhangban hozzátette, hogy ha a gyarmatosító törekvéseket elítélték, akkor ezt a kommunizmus esetében is meg kell tenniük. A ceyloni kormányfőhöz hasonlóan tehát Ali Bogra is párhuzamot vont a két kérdéskör között. Ali Sastroamidjojo és Nehru ezzel szemben az amerikai álláspont melletti elköteleződésnek, vagyis az el nem kötelezett külpolitikai irányvonal feladásának tekintették a határozattervezet elfogadását. Nehru ismét igyekezett elkülöníteni a két jelenséget, hangsúlyozva, hogy a gyarmatosítás egy tény (*fact*), a kommunizmus pedig egy eszme (*idea*).<sup>13</sup> Állításának alátámasztására az indiai vezető újfent reflektált a gyarmatosítás jelentésére, nyomatékosította, hogy egy magától értetődő fogalomról van szó: egy ország fizikai meghódítása és megszállása egy másik ország által. A kommunizmus ellenben egy ideológia, tehát szükséges egy pontosabb definíció a tervezet további tárgyalásához.<sup>14</sup>

Az indiai kormányfő megjegyzései kapcsán fontos kiemelni, hogy az első két ülésen elhangzott beszédek teljes terjedelmükben megjelentek a sajtóban. Nehru meg is jegyezte a többi résztvevőnek, hogy ennek tudatában „más megközelítést választott volna”.<sup>15</sup> Ennek következtében a ceyloni miniszterelnök javaslatára reagálva azt is figyelembe kellett vennie, hogy felszólalásainak milyen fogadtatása lehet a konferenciaterem falain kívül. A tervezet elutasításában jelentős szerepet játszott az is, hogy India és a Kínai Népköztársaság április 29-én, vagyis a konferencia második napján, több mint négy hónap tárgyalásainak eredményeként, megegyezett Tibet hovatartozásáról.<sup>16</sup> Az egyezmény preambulumban rögzítésre kerültek a későbbiekben a „békés együttélés öt alapelveként” elhíresült pontok, amelyeket Nehru és Csou En-laj a nemzetközi kapcsolatok hidegháborús

11 Kotelawala 1956: 123.

12 Nehru 1999: 431.

13 Nehru 1999: 430.

14 Nehru 1999: 430.

15 Nehru 1999: 426.

16 Benvenuti 2024: 70.

antagonizmusával szembeni alternatívának tekintettek. A nemzetközi kommunizmus elítéléséről folytatott tárgyalások idején a többi miniszterelnök még nem tudott az említett szerződés aláírásáról.

Nehru felszólítására, miszerint szükséges a kommunizmus pontosabb meghatározása, Kotelawala a következő magyarázatot adta: „[A] szovjet-országi Kommunista Párt vezetői által működtetett, rendkívül kiterjedt titkos politikai szervezet, mely számos országot rabszolgasorba taszított, és továbbiakat akart rabszolgasorba taszítani.”<sup>17</sup> Amint látható, a ceyloni kormányfő definíciójában nem tett utalást a Kínai Népköztársaságra, melynek több oka is lehetett. Egyrészt Kotelawala „szubverzió” alatt elsősorban a ceyloni kommunista szervezetek pénzügyi támogatását, valamint az írott kommunista propaganda terjesztését értette. Ezeket a tevékenységeket pedig mindenekelőtt a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájával (Kominform) azonosította.<sup>18</sup> Másrészt Peking ekkoriban még az „új demokrácia” gazdaságának és társadalmának építésére összpontosított, így a szocialista fejlődés – beleértve a forradalom exportálását – nem szerepelt az elsődleges gyakorlati célok között. Harmadrészt pedig a „Colombo hatalmak” nem titkolt szándéka volt a Népköztársaság integrálása, amelytől a regionális stabilitás elősegítését remélték. Mi több, a colombói kommunikében az öt miniszterelnök kijelentette, hogy támogatják Peking felvételét az Egyesült Nemzetek Szervezetébe.<sup>19</sup>

Kotelawala fenti definíciójára reflektálva, Nehru megemlítette, hogy a helyi kommunisták Indiának is nehézségeket okoznak, közvetlen kapcsolatot „orosz ügynökökkel” vagy a Szovjetunióval azonban nem tartotta bizonyíthatónak.<sup>20</sup> Ezt követően pedig tájékoztatta a többi kormányfőt a Pekinggel kötött egyezményről.<sup>21</sup> Bár a ceyloni miniszterelnök terveze nem irányult kifejezetten a Népköztársaság ellen, Nehru kijelentette, hogy az említett egyezmény fényében rendkívül megalázóan tartaná, ha két nappal később nyilvánosan elítélnék a nemzetközi kommunizmust.<sup>22</sup> Miután egyértelművé vált, hogy Nehru nem meggyőzhető a kérdést

17 Jansen 1966: 159.

18 Jansen 1966: 157.

19 Current notes on international affairs 1954: 399.

20 Nehru 1999: 429.

21 Ewing 2019: 10.

22 Nehru 1999: 431.

illetően, a tervezetet támogató vezetők engedni kényszerültek, és végül egy kompromisszumos megoldás született: elítélték a külső beavatkozás minden formáját, akár kommunista, akár nem.<sup>23</sup>

Habár megszületett a kompromisszum, a „Colombo hatalmak” közötti megosztottság szemmel látható volt. A konferenciát követő hónapok fejleményei még tovább mélyítették a hidegháborús szembenállást. 1954. szeptember 3-án kirobbant az első tajvani-szorosi válság, majd 5 nappal később megalakult a SEATO (*Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete*), melyhez végül Pakisztán is csatlakozott. Ceylonban a miniszterelnökök még vonakodva fogadták Ali Sastroamidjojo javaslatát egy ázsiai-afrikai konferencia megrendezéséről, a colombói kommunikében is mindössze a felvetett konferencia lehetőségének megvizsgálásában egyeztek meg.<sup>24</sup> A fokozódó nemzetközi helyzet azonban megteremtette az újabb találkozó létjogosultságát, ezúttal Indonéziában. A „Colombo hatalmak” már kifejezetten azzal a céllal gyűltek össze a nyugat-jávai Bogor városában 1954. december 28-29-én, hogy megvitassák a következő év áprilisára összehívott bandungi konferencia részleteit. A minél szélesebb körű részvétel biztosítása érdekében a konferencia eljárásrendjének és napi-rendi pontjainak meghatározását a meghívást elfogadó 29 ázsiai és afrikai állam képviselőire hagyták. A bogori kommunikében mindössze célterületeket határoztak meg, melyek között szerepelt a nemzeti szuverenitás, faji megkülönböztetés és a gyarmatosítás problémáinak megvitatása.<sup>25</sup> A „Colombo hatalmak” ezúttal sem fejtették ki, hogy mit értenek gyarmatosítás alatt. A fogalom értelmezése azonban heves viták tárgyát fogja képezni Bandungban.

## Nyitóbeszédék Bandungban

Az ázsiai-afrikai konferencia április 18. és 24. között ülésezett Bandungban. A legtöbb delegáció már a konferencia megnyitása előtt megérkezett az indonéz városba, így megkezdődhettek az informális egyeztetések. A 29 állam képviselői végül az informális eljárásrend mellett tették le

23 Current notes on international affairs 1954: 400.

24 Current notes on international affairs 1954: 400.

25 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 202.

a voksukat, továbbá arról is megegyeztek, hogy kizárólag egyhangú egyetértés esetén hoznak döntéseket. Ezt követően a konferencia fő kérdéskörei is sikeresen meghatározásra kerültek: gazdasági együttműködés, kulturális együttműködés, emberi jogok és önrendelkezés, világbéke és kooperáció, valamint jelen tanulmány szempontjából a leginkább releváns, a függésben lévő népek (*dependent peoples*) problémái.<sup>26</sup> A konferencia első két napját a nyitóbeszédnek szentelték. Habár valamennyi delegáció elítélte a kolonializmus jelenségét, a továbbiakban csak azokra a beszédre kívánnak reflektálni, amelyek betekintést engednek a koncepció különböző értelmezéseibe. A felszólalások elemzése előtt azonban említést érdemel, hogy egyes jelenlévő országok között nem állt fenn diplomáciai kapcsolat, így a nyitóbeszéd egyik legfőbb funkciója a bemutatkozás, valamint az adott állam legfontosabb nézeteinek, irányelveinek ismertetése volt. Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy a nyitóbeszéd alatt nem volt lehetőség reflektálni az elhangzottakra. Az egyes delegációknak így azt is figyelembe kellett venniük, hogy milyen kérdéseket tartogatnak az érdemi munkát végző zárt ülésekre.

A konferencia Sukarno ünnepi nyitóbeszédével vette kezdetét. Az Indonéz Köztársaság elnöke kiemelte, hogy a konferencián jelenlévő országok immáron szabadok, szuverének és függetlenek; a „nemzetek és államok felébredtek évszázados álmukból”.<sup>27</sup> Sukarno kijelentése azt feltételezi, hogy a szóban forgó ázsiai és afrikai országok a gyarmatosítás kezdete előtt is független és szuverén államok voltak, ezen tulajdonságaiktól a nyugati hatalmak fosztották meg őket. A dekolonizáció folyamatának eredményeként azonban visszakövetelték korábbi ágenciájukat, melynek köszönhetően saját hazájukban tanácskozhatnak őket érintő kérdésekről, a gyarmatosító hatalmak beavatkozása nélkül. A részt vevő államokat tehát összeköti a kolonializmus közös elítélése, „bármilyen formában is jelenjen meg”.<sup>28</sup> Felszólalásával Sukarno nemcsak a konferenciát nyitotta meg, hanem a gyarmatosítás különböző formái körül kialakuló vitát is. Az indonéz elnök megkülönböztette a klasszikus értelemben vett kolonializmust, valamint a „modern öltözetet” viselő formáját, mely alatt egyaránt értett gazdasági, intellektuális és – egy idegen kisebbség által

26 Appadorai 1956: 6.

27 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 7.

28 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 9.

egy adott nemzetben belül gyakorolt – fizikai kontrollt.<sup>29</sup> Éppen ezért nem értett egyet azzal az állítással, hogy a „kolonializmus már halott”; Sukarno szerint igenis létezik, csak nehezebb felismerni, mert sokféleképpen jelenik meg.<sup>30</sup> Ezen a ponton reflektálni kívánok Sandeep Bhardwaj bevezetésben említett tanulmányára, melyben – Ide Anak Agung Gde Agung *Twenty Years of Indonesian Foreign Policy* című monográfiájára alapozva – azt állítja, hogy Sukarno fenti kijelentése kifejezetten Nehru gyarmatosítással kapcsolatos megközelítésére volt reakció.<sup>31</sup> Az indonéz delegáció feljegyzéseiben ugyanakkor nem található erre történő utalás, így feltételezhető, hogy Bhardwaj megállapítása a hat évvel későbbi belgrádi konferenciára vonatkozhat, ahol valóban előtérbe került Nehru és Sukarno eltérő kolonializmus-interpretációja. Egyetértek azzal a következtetéssel, miszerint az indiai miniszterelnök az általa „klasszikus gyarmatosításnak” titulált jelenséget – melynek meghatározása az első alfejezetben olvasható – már Colombóban is anakronizmusnak tekintette. Meglátásom szerint azonban Sukarno nyitóbeszédében nem Nehru kolonializmus-konceptiójára reflektált, hanem a saját és az indonéz vezetés álláspontját fejtette ki. A következő felszólaló, Ali Sastroamidjojo – akit időközben egyhangúlag a konferencia elnökévé választottak – nyitóbeszédében hasonló gondolatokat fogalmazott meg. Memoárjában az indonéz miniszterelnök megemlíti, hogy Sukarnóval egyeztetettek beszédek tartalmáról.<sup>32</sup> Sastroamidjojo is kiemelte, hogy nem igaz az az állítás, miszerint a gyarmatosítás jelensége már a múlté. Egyrészt hangsúlyozta, hogy Ázsiában és Afrikában továbbra is léteznek gyarmati rendszerek. Másrészt rámutatott arra, hogy a korábbi gyarmattartó hatalmak továbbra is sokféle módon igyekeztek kontrollt gyakorolni egykori gyarmati vagy félgymati státusú területeik felett.<sup>33</sup>

Sastroamidjojo beszédét követően kezdetét vette a gyarmatosítással kapcsolatos álláspontok ütköztetése. Míg az indonéz elnök és miniszterelnök leginkább a neokolonializmus jelenségéről beszéltek, ezt követően a gyarmatosítás más formái kerültek előtérbe. Az etióp képviselő

29 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 9.

30 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 9.

31 Bhardwaj 2024: 132.

32 Sastroamidjojo 1974: 490.

33 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 21.

például az ENSZ gyámsági rendszere alatt álló területekre a klasszikus értelemben vett kolonializmus egyfajta manifesztációjaként, továbbélésé-ként tekintett.<sup>34</sup> Aklilu Habte-Wold felszólalása háttérben feltételezhetően Hailé Szelasszié etióp császár korábbi olasz területekkel – mint például Eritrea vagy Olasz-Szomáliföld – kapcsolatos igénye állhatott. Magának a koncepciónak a kifejtésére nem került sor. A konferencia első két napja alatt elhangzott nyitóbeszédék közül Muhammad Fadhel Al-Jamali felszólalása érintette legbehatóbban a gyarmatosítás kérdését. Az iraki delegáció vezetője három olyan jelenséget emelt ki, amelyek meglátása szerint a legnagyobb veszélyt jelentették a békére. A három közül az első a régi típusú kolonializmus volt. Megjegyezte, hogy bár a világ bizonyos részein – elsősorban Észak-Afrikára, valamint a dél-afrikai apartheid rendszerre utalva – továbbra is léteznek gyarmati rendszerek, a jelenség az első világháború óta általánosságban véve visszaszorulóban volt.<sup>35</sup> Az iraki képviselő ezt követően a cionizmus kérdésének fejtegetésére tért át, mellyel kapcsolatban megállapította, hogy a régi típusú kolonializmus „könyvének utolsó”, sőt „legsötétebb fejezete” az emberiség történelmében.<sup>36</sup> Al-Jamali a cionizmusra tehát a klasszikus gyarmatosítás egy formájaként tekintett, mivel olvasatában mindkettőt a megszállás, felosztás, alávetés és erkölcsi dezintegráció jellemezte.<sup>37</sup> A cionizmus esetében azonban felhívta a figyelmet egy további tényre is. Meglátása szerint Izrael állama vallási és faji diszkriminációra épült. Ennek következtében egy egész népet űztek el saját hazájából, nincstelenné és otthontalanná téve a helyi lakosságot.<sup>38</sup> Általánosságban elmondható, hogy a muszlim, mindenekelőtt az arab államok egységesen kiálltak a palesztinok ügye mellett, elítélve Izrael állam létrejöttét és fennállását, mint az elnyomás egy formáját. Al-Jamalihoz hasonló konkrét párhuzamot cionizmus és gyarmatosítás között az első két nap során azonban csak a szír képviselő vont. Khalid al-Azm nézete alapján Izrael a visszaszorulóban lévő imperializmus hátramaradott képződménye, ezért valójában sem ázsiai, sem afrikai államnak nem tekinthető.<sup>39</sup>

34 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 56–57.

35 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 68.

36 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 69.

37 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 69.

38 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 69.

39 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 111.

A szír képviselő tehát szintén a klasszikus értelemben vett gyarmatosítás jelenségéhez sorolta a cionizmust. Ezzel szemben a nemzetközi kommunizmusra, mely al-Jamali értelmezésében a harmadik békét fenyegető jelenség volt, a kolonializmus egy újfajta, sokkal veszélyesebb formájaként tekintettek. Az iraki diplomata a Kommunista Internacionálé és a Kominform tevékenységre alapozva arra a következtetésre jutott, hogy a kommunizmus egy „materialista és felforgató vallás”, ami csak gyűlöletet szít.<sup>40</sup> Abból a feltételezésből kiindulva, hogy a kommunizmus nemcsak hódításra, hanem ideológiai uralomra is törekszik, a kolonializmus új, „sokkal halálosabb” formájának tekinthető.<sup>41</sup> Halálosabb, mert a klasszikus gyarmati rendszerekben az alávetett népek, még ha korlátozottan is, de kinyilváníthatták elégedetlenségüket. A kommunista rendszerekben azonban erre egyáltalán nincs lehetőség, ahogy azt Turkesztán, a balti országok és Kelet-Európa példái is bizonyítják.<sup>42</sup> Al-Jamali nyitóbeszéde alapján a gyarmatosítás klasszikus és új formája közötti legjelentősebb különbség tehát az elnyomás mértékében keresendő. A kommunista rendszerekre a teljes körű alávetés jellemző, mely az élet minden területére kiterjed, beleértve az egyén magánszféráját is.

A kommunizmussal kapcsolatban hasonló gondolatokat fogalmaztak meg a líbiai, pakisztáni, Fülöp-szigeteki és iráni delegációk képviselői is. A líbiai Mahmud al-Muntasir például a régi típusú kolonializmust „nemzeti rabszolgaságként” jellemezte, amelynél meglehetősen veszélyesebbnek tartotta a „külső ideológiai beavatkozást”.<sup>43</sup> Utóbbi ugyanis nemcsak fizikai, hanem intellektuális rabszolgaságot is jelent. A líbiai politikushoz hasonlóan a pakisztáni Mohammad Ali Bogra sem nevezte meg a kommunizmust. Mindössze arra utalt, hogy míg a klasszikus gyarmatosítás már anakronisztikusnak tekinthető, a jelenségnek van egy újabb, „még alattomosabb formája”, mely a felszabadítás álcájában tetszeleg.<sup>44</sup> A Fülöp-szigeteki Carlos Romulo pedig az új „szuper-barbarizmus” és új „szuper-imperializmus” fogalmaival utalt a kommunizmusra.<sup>45</sup> Hasonlóképpen járt el az iráni

40 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 69.

41 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 69–70.

42 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 70.

43 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 87.

44 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 93.

45 Selected documents 1955: 20.

delegációja vezetője is. Jalal Abdoh szintén megkülönböztetett régi és új típusú kolonializmust. Előbbi alatt – mely meglátása szerint elsősorban a 19. századra volt jellemző és a konferencia idejére már viaszszorulóban volt – az alávetett népekre történő idegen uralom rákényszerítését értette.<sup>46</sup> A kolonializmus új formáját Abdoh is veszélyesebbnek ítélte, mert „kardok és fegyverek” helyett már sokkal kifinomultabb, láthatatlan és megtévesztő eszközök kerültek előtérbe, mint például a felforgatás, a beszivárgás, illetve az ideológiai köntösbe bújtatott gazdasági és politikai beavatkozás.<sup>47</sup>

A nyitóbeszéd alapján szembeűnő, hogy azok a delegációk, melyek a kommunizmusról, mint a gyarmatosítás új és veszélyesebb formájáról beszéltek, leginkább általánosságban érintették az ideológiát. A Szovjetunióra csak elvétve és legtöbbször közvetett módon, míg a konferencián jelenlűvő két kommunista államra, a Kínai Népköztársaságra és a Vietnami Demokratikus Köztársaságra nem történt utalás. Ennek több oka is lehetett: a delegációk az expanzív kommunizmus jelenségét – beleértve a helyi kommunista pártok és szervezetek támogatását – elsősorban a Szovjetunióval és a Kominformmal azonosították. Emellett feltehetően minden felszólaló szeme előtt tartotta a konferencia történelmi jelentőségét, és nem akarta veszélyeztetni annak sikerét. Többen osztották továbbá Nehru azon nézetét, miszerint Kína elsősorban ázsiai, és csak másodszorban kommunista hatalom. Mint már említésre került, a Kínai Népköztársaság meghívásának egyik legfőbb célja az volt, hogy Peking kitörhessen az elszigeteltségéből. A „Colombo hatalmak” abban reménykedtek, hogy a részt vevő államokkal való interakció erősíteni fogja Peking regionális kötődését, ami egyűttal a Szovjetuniótól való távolodást is maga után vonná.<sup>48</sup> Annak ellenére tehát, hogy a nemzetközi kommunizmus elítélését sürgető beszédek elsősorban a Szovjetunió ellen irányultak, a Kínai Népköztársaság és a Vietnami Demokratikus Köztársaság akarva-akaratlanul is érintve volt, ami fokozta a konferenciát övező feszűltséget.

A kommunista táborhoz tartozó két ország képviselője csak érintőlegesen tért ki a gyarmatosítás kérdésére. Mindketten az Amerikai Egyesűlt Államokat jelölték meg első számű imperialista hatalomként. A kínai miniszterelnök, elsősorban Tajvan kérdését helyezve a középpontba,

46 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 63.

47 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 63.

48 Kahin 1956: 5.

kijelentette, hogy a kolonializmus uralmának még nincs vége, sőt új gyarmatosító hatalmak igyekeznek a régiak helyébe lépni.<sup>49</sup> Csou En-laj értelmezésében tehát az amerikaiak által folytatott tevékenység a klasszikus imperializmus megnyilvánulásának tekinthető, arra viszont nem tért ki, hogy mit ért pontosan imperializmus alatt. Az ideológiai meggyőződés és a tajvani kérdés mellett érdemes megemlíteni, hogy Csou En-laj egy 1953 nyarán elhangzott beszédében megfogalmazta, hogy meg kell győzni a világ közvéleményét arról, hogy a háborút és erőszakot pártoló Egyesült Államokkal szemben Kína a nemzetközi konfliktusokat a békés együttélés öt alapelvével összhangban, diplomáciai úton kívánja rendezni.<sup>50</sup> A kínai külpolitikai narratívát erősítette, hogy sem az Egyesült Államok, sem a Vietnámi Állam nem írta alá az 1954-es genfi egyezményt. Erre utalt a Vietnámi Demokratikus Köztársaságot képviselő Pham Van Dong is, amikor a SEATO megalakulására hivatkozva kijelentette, hogy „az agresszív imperialisták az indokínai háború folytatását és kiterjesztését tervezik”.<sup>51</sup> Csou En-lajhoz hasonlóan az észak-vietnámi diplomata sem definiálta az imperializmus fogalmát. A két kommunista állam képviselőjének felszólalásában tehát közös elem volt az Amerikai Egyesült Államokra és annak háborús uszító attitűdjére tett utalás.

A második nap végére mindegyik delegáció megkapta a lehetőséget, hogy felszólaljon a konferencián. Kivételt a két legelszántabban el nem kötelezett ország, India és Burma képezte, ugyanis Nehru és U Nu úgy döntöttek, hogy lemondanak felszólalásukról, hogy több idő maradjon a harmadik napon kezdődő érdemi egyeztetésekre. Amint a fejezet elején említésre került, a függésben lévő népek kérdése az egyik megszavazott napirendi pont volt. A felszólalók többsége elítélte a gyarmatosítást, a fogalmat ugyanakkor többször is a hidegháborús kontextus fényében értelmezték újra. A konferencián részt vevő államok között tehát a fogalom kapcsán is megmutatkozott a megosztottság. A nyitóbeszédet követően a zárt ülésekre maradt az a feladat, hogy a képviselők valamilyen módon megegyezésre jussanak a kérdést illetően.

49 Zhou 1956: 10.

50 Zhang 2007: 512.

51 Asia-Africa speaks from Bandung 1985: 129–130.

## A Politikai Bizottság zárt ülései

A konferencia résztvevői az eljárásrend és a napirendi pontok mellett arról is előzetesen megegyeztek, hogy felállítanak három bizottságot a kijelölt kérdések hatékonyabb megtárgyalására.<sup>52</sup> A nyitóbeszédet követő hátralévő öt napban a Gazdasági, Kulturális, valamint a függésben lévő népek kérdését is tárgyaló Politikai Bizottság párhuzamosan ülésezett Bandung városában. Noha a kolonializmust minden jelenlévő delegáció egyöntetűen elítélte, a konszenzus elérése a vártnál nehezebbnek bizonyult. A zárt ülésekkel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a képviselők immáron hozzászólhattak és reagálhattak egymás megjegyzéseire. Minden delegáció tisztában volt azzal, hogy az eltérő álláspontok túlzott hangoztatása veszélyeztetheti a konferencia sikerét. A feszültséget tovább fokozta, hogy míg a nyitóbeszéd a delegációk és prioritásaik bemutatására szolgált, a zárt ülések fő célja a megegyezés volt, így a felvetett kérdések automatikusan a tárgyalás részévé váltak. A szovjet imperializmus kérdése jól illusztrálja ezt. Az iraki képviselő már a nyitóbeszédében felhívta a figyelmet a jelenség veszélyeire, a konfliktus azonban csak John Kotelawala április 21-én, a Politikai Bizottság előtt elhangzott beszédét követően éleződött ki. A felszólalás vizsgálata előtt azonban fontos megjegyezni, hogy bár a ceyloni miniszterelnök élt a nyitóbeszéd lehetőségével, a szovjet imperializmus elítélését sürgető megjegyzéseit mégis a politikai bizottság zárt üléseire hagyta. Ennek fényében arra lehet következtetni, hogy Kotelawala a számára elsődleges fontosságúnak tekinthető, már Colombóban is felhozott kérdés érdemi megvitatásában bízott, mikor – ahogy arra több delegáció és újságíró is hivatkozott – „ledobta a bombát”, ezzel a konferencia egyik legnagyobb szenzációját előidézve.

Kotelawala felszólalását azzal a kijelentéssel kezdte, hogy a gyarmatosítást feltehetően az összes jelenlévő elítéli. Ezt követően azonban a ceyloni miniszterelnök meggyőződéssel konstataálta, hogy a 29 állam képviselői bizonyára egyhangúan elítélik a kolonializmus minden formáját, és elkötelezettek amellett, hogy a jelenség minden formáját fel is számolják.<sup>53</sup> Megjegyzése pontosításaként hozzáfűzte, hogy habár egyesek azt hihetik, hogy a gyarmatosítás egy egyértelmű fogalom, melynek csak

<sup>52</sup> Appadorai 1956: 6.

<sup>53</sup> Kotelawala 1956: 189.

egy jelentése lehet, valójában több formáját is meg lehet különböztetni.<sup>54</sup> Kotelawala először a fogalom „első és legnyilvánvalóbb”, mindenki által ismert jelentésére tért ki, amelyre „nyugati-típusú” gyarmatosításként hivatkozott.<sup>55</sup> A szóban forgó jelenség közismertségének, valamint azon meglátásnak köszönhetően, miszerint az egykor Ázsia és Afrika nagyrészt az alávetettség állapotába taszító uralmi forma a konferencia idején már anakronizmusnak tekinthető, a ceyloni miniszterelnök nem tartotta indokoltnak a gyarmatosítás ezen formájának további fejtegetését. Sokkal fontosabbnak tartotta azonban a kolonializmus egy másik, kevésbé ismert formájának részletezését. Ezzel kapcsolatban Kotelawala megjegyezte, hogy egyesek talán megkérdőjeleznék a fogalom általa használt értelmezését. Példaként felhozta a kommunista befolyás alatt álló közép- és kelet-európai szovjet szatellitállamokat, külön kiemelve Magyarországot, Romániát, Bulgáriát, Albániát, Csehszlovákiát, Litvániát, Lettországot, Észtországot és Lengyelországot. Majd az imént említett országokkal kapcsolatban feltette a következő két kérdést: „Vajon nem épp úgy gyarmatok ezek, mint bármelyik gyarmati terület Afrikában vagy Ázsiában? És ha egységesen ellenezzük a gyarmatosítást, nem kötelességünk-e nyíltan kinyilvánítani a szovjet gyarmatosítással szembeni ellenállásunkat éppúgy, mint a nyugati imperializmussal szemben?”<sup>56</sup> Kotelawala tehát megkülönböztetett nyugati és szovjet típusú gyarmatosítást, a jelenlévőket pedig felszólította a kolonializmus minden – már fennálló és esetleges jövőbeli – formájának együttes felszámolására, melynek érdekében konkrét javaslatokkal is előállt. A beszédben elhangzott javaslatok lehetővé teszik a ceyloni kormányfő kolonializmus-értelmezésének behatóbb vizsgálatát.

Először az egyes államokhoz szólt Kotelawala, hangsúlyozva, hogy minden ország kötelessége lemondani mindennemű területi követelésről.<sup>57</sup> Ennek fényében kijelenthető, hogy habár a beszéd a nyugati és szovjet típusú gyarmatosításra fókuszált, a miniszterelnök nem kizárólag európai jelenséggként tekintett a kolonializmusra. A megállapítás alapján bármely nemzet válhat gyarmatosító hatalommá, beleértve a korábbi

54 Kotelawala 1956: 190.

55 Kotelawala 1956: 190.

56 Kotelawala 1956: 190.

57 Kotelawala 1956: 190–191.

gyarmati területeket is. Kotelawala azért tartotta fontosnak a területi igényekről való lemondást, mert úgy vélte, hogy ellenkező esetben a függetlenségi törekvések és követelések elveszítenék legitimitásukat. Ezáltal megkérdőjelezhetővé válna a gyarmati rendszerek felszámolását sürgető államok valódi motivációja, ha azok lehetséges expanzív hatalmakként léphetnének fel. A területi követelésekről való lemondás mellett a be nem avatkozás elvének érvényesítésére egyaránt elengedhetetlen feltételként tekintett mind a retorikában, mind pedig a gyakorlati külpolitika terén.<sup>58</sup> Kotelawala olvasatában a be nem avatkozás elve azt jelentette, hogy egyetlen nemzet sem kísérli meg saját berendezkedésének és életmódjának más államokra történő rákényszerítését, tiszteletben tartva a szomszédos népek nyelvi, faji és vallási szabadságát.<sup>59</sup> Ebben az értelemezésben a kolonializmus nem csupán a fizikai vagy politikai uralom jelenségére terjed ki, hanem központi eleme az alapvető demokratikus szabadságjogok megsértése is. Az egy évvel később megjelent memoárjában Kotelawala hangsúlyozza, hogy számára a szabadság nem pusztán az idegen uralom végét jelenti.<sup>60</sup> Tényleges szabadságról csak abban az esetben lehetni beszélni, ha egy nép rendelkezik a gondolati, lelkiismereti, vallási és véleménynyilvánítási szabadság jogaival, továbbá demokratikus úton választhatja meg saját kormányát.<sup>61</sup> Amint az előző fejezetben látható volt, a kommunista gyarmatosítás jelenségére több képviselő is felhívta a figyelmet a nyitóbeszéd során. Árnyalatnyi, de lényeges különbség, hogy Kotelawala nem az ideológiai vagy intellektuális elnyomással, hanem kifejezetten a demokratikus alapelvek hiányával azonosította a kolonializmus új formáját.

A gyarmatosítás minden formájának felszámolása érdekében a ceyloni miniszterelnök nyomatékosította a közös fellépés szükségességét is. Azt javasolta, hogy a konferencia résztvevői együttesen szólítsák fel a gyarmatosító hatalmakat egy konkrét határidő megjelölésére, ameddig garantálják az összes gyarmati terület függetlenségét.<sup>62</sup> Kotelawala úgy vélte, hogy a közös nyilatkozatnak csak akkor lenne tényleges súlya, ha viszonylag

58 Kotelawala 1956: 191.

59 Kotelawala 1956: 191.

60 Kotelawala 1956: 7–8.

61 Kotelawala 1956: 195.

62 Kotelawala 1956: 191.

közeli dátumban egyeznének meg, ezért azt a célt tűzte ki, hogy a konferenciát követő tíz éven belül minden gyarmati rendszer megszűnjön.<sup>63</sup> A javaslat alapján megállapítható, hogy a fenti célkitűzés a nyugati-típusú gyarmatosítás jelenségére vonatkozott. Meglátása szerint külön figyelmet kell szentelni annak, hogy a függetlenségüket elnyerő államok ne essenek áldozatul az alávetettség más formáinak sem. Az alávetettség egyéb formái alatt belső és külső fenyegetéseket különböztetett meg. Előbbi kategóriába sorolta a „feudális és totalitáriánus” tendenciák térnyerését, utóbbiba pedig – feltehetően a Szovjetunióra utalva, konkrét példa említése nélkül – a külső agresszió veszélyét.<sup>64</sup> Mindkét esetben az egyes államok nemzeti karakterének megfelelő demokratikus intézményrendszer kialakítását tartotta a legjobb garanciának. Az említett intézményrendszerek megfelelő konszolidációja érdekében Kotelawala felvetette a nemzetközi gyámsági rendszer lehetőségét egy alapjaiban megreformált ENSZ égisze alatt.<sup>65</sup> A konferencián gyakran követelték a nemzetközi szervezet kibővítését és a Biztonsági Tanács reprezentatívabbá tételét. A gyámsági rendszer keretén belül olyan nemzetek felügyelnék a függetlenségüket elnyerő államok fejlődését, amelyek nem voltak gyarmattartók és nincsenek gyarmatosító ambíciókra utaló bizonyítékok.<sup>66</sup> Kotelawala javaslatai a konferencia hátralevő részében nem kaptak jelentős figyelmet, a következő üléseket az a vitatott kérdés dominálta, hogy lehetséges-e szovjet imperializmusról beszélni.

A visszaemlékezések alapján a delegációkat annyira meglepte Kotelawala felszólalása, hogy a beszéd alatt, illetve azt követően is teljes csend uralkodott a teremben, melyet végül Csou En-laj tört meg.<sup>67</sup> A konferencia elnökéhez, Ali Sastroamidjojohoz fordulva azt kérte a kínai miniszterelnök, hogy másnap reggel hadd reflektáljon az elhangzottakra. Ezt követően Nehru kért szót, majd megkérdezte a ceyloni kormányfőt, hogy szándéka-e a béke megzavarása.<sup>68</sup> Az indiai miniszterelnök alighanem emlékezett Kotelawala Colombóban beterjesztett határozattervezetére

63 Kotelawala 1956: 191.

64 Kotelawala 1956: 192.

65 Kotelawala 1956: 192.

66 Kotelawala 1956: 192.

67 Abdulgani 1981: 115.

68 Kotelawala 1956: 187.

a nemzetközi kommunizmus elítéléséről. Attól tarthatott, hogy egy hasonló javaslat ellehetetlenítené a megegyezést. Ezt a félelmét erősítette, hogy Pakisztán, Törökország, Irak és Libanon képviselői is a ceyloni miniszterelnökkel való egyetértésüknek adtak hangot. Látva, hogy egyre többen kértek szót, Ali Sastroamidjojo végül az – egyébként is a végéhez közeledő – ülés berekesztése mellett döntött.<sup>69</sup> A Politikai Bizottság április 21-ei tanácskozásának végeztével többen azonnal Kotelawala felé vették az irányt. Csou En-laj megkérdezte a ceyloni miniszterelnöktől, hogy célja-e a konferencia sabotálása, valamint tervezi-e egy hivatalos határozattervezet előterjesztését. A ceyloni miniszterelnök erre azt felelte, hogy nem volt konkrét célja a beszéddel, „csak ki akarta adni magából”,<sup>70</sup> és nem érti, hogy a kínai miniszterelnök miért vette magára a Szovjetunióval kapcsolatos kritikáját.<sup>71</sup> Felszólalásában ugyanis egyáltalán nem utalt a Kínai Népköztársaságra, kizárólag a Szovjetunió és a kelet-európai államok közötti kapcsolatra kívánta felhívni a figyelmet. Ezt követően Kotelawala biztosította Csou En-lajt és a – leírások alapján – rendkívül ingerült Nehrut, hogy nem szándékozik formális javaslatot benyújtani. A megkönnyebbült kínai miniszterelnök ezután megkérdezte Kotelawalát: „Most már barátok vagyunk, nemde?”<sup>72</sup>

Kotelawala a már sokat emlegetett memoárjában kifejezetten pozitívan írt Csou En-lajról és a kínai miniszterelnökkel folytatott privát beszélgetéseiről. Ezeknek az interakcióknak a közelebbi vizsgálata segíthet feltárni a beszéd lehetséges motivációit. Arról már korábban szó esett, hogy Kotelawala a colombói konferencia alatt is a nemzetközi kommunizmus együttes elítélésére sürgette a másik négy miniszterelnököt. Szintén fontos megemlíteni, hogy több forrásból is kiderül, hogy a ceyloni kormányfő egy, már a bandungi konferencia előtt megírt beszédet olvasott fel.<sup>73</sup> E megállapítások alapján kijelenthető, hogy a felszólalás nem a nyugati elköteleződésű katonai szövetségek tagállamai – mint például Irak, Irán, Pakisztán, Törökország vagy a Fülöp-szigetek – által tartott nyitóbeszédre adott reflexió volt. Bár Kotelawala fontolgatta

69 Sastroamidjojo 1974: 497.

70 Sastroamidjojo 1974: 498.

71 Abdulgani 1981: 118.

72 Sastroamidjojo 1974: 498.

73 Rómulo 1956: 10, Abdulgani 1981: 115.

a SEATO-hoz való csatlakozást,<sup>74</sup> meglátásom szerint a szovjet imperia-  
lizmus veszélyeire figyelmeztető beszédének háttérében nem elsősorban  
a hidegháborús antagonizmus állt, mint az említett kommunizmusellen-  
es államok esetében. Kotelawalát mindenekelőtt a ceyloni kommunista  
szervezetek erősödése aggasztotta. Memoárjában említést tesz egy Csou  
En-lajjal folytatott vacsoráról, ahol a ceyloni kommunizmus kérdését  
vetette fel, megemlítve a ceyloni kommunisták titkos látogatásait Kínába.<sup>75</sup>  
A visszaemlékezés alapján a kínai miniszterelnök hajlandónak mutatko-  
zott megígérni, hogy Peking meg fogja tagadni ezen személyek belépését  
az országba. Egy másik alkalommal pedig Kotelawala kijelentette, hogy  
mindaddig nem lehet érdemben tárgyalni a békés együttélésről, amíg  
léteznek olyan szervezetek, mint a Kominform, amelyet a kormányfő  
a „szubverzió nemzetközi szimbólumának” nevezett.<sup>76</sup> Amikor ezt Csou  
En-laj előtt is felvetette, a kínai miniszterelnök mindössze annyit válaszolt,  
hogy a Kominform egy orosz szervezet, amelyhez Kínának semmi köze.<sup>77</sup>  
Habár a memoárban nem szerepel, Kahin egy lábjegyzetben megemlíti,  
hogy az említett párbeszéd során Kotelawala azt állította, hogy kormánya  
egyértelmű bizonyítékokkal rendelkezik arra vonatkozóan, hogy a ceyloni  
kommunisták rendszeres támogatást kapnak a Kominform ügynökeiktől.<sup>78</sup>

A ceyloni belpolitikai helyzet elemzése túlmutat jelen tanulmány kere-  
tein, ugyanakkor említést érdemel, hogy Kotelawala félelme nem volt  
alaptalan. Az 1956-os választásokat követően ugyanis az a S.W.R.D. Banda-  
ranaike lett a miniszterelnök, aki öt évvel korábban a kormánypártból  
kilépve alakította meg a baloldali Sri Lanka-i Szabadságpártot (*Sri Lanka  
Freedom Party*).<sup>79</sup> Bandaranaike, koalícióra lépve más baloldali pártok-  
kal, mint a Lanka Sama Samaja Párt és a Ceyloni Kommunista Párt, fő  
céljául a Kotelawala-vezette Egyesült Nemzeti Párt (*United National Party*,  
UNP) ellenzékbe szorítását tűzte ki.<sup>80</sup> Az említett baloldali csoportosulások  
előszeretettel hivatkoztak az UNP tagjaira úgy, mint az imperialisták bábja-

74 Ang 2022: 31–32.

75 Kotelawala 1956: 187.

76 Kotelawala 1956: 186.

77 Kotelawala 1956: 186.

78 Kahin 1956: 18.

79 Watson 2010: 41.

80 Harney 1960: 71.

ira, amiért nem zárkoztak el a britekkel való együttműködéstől.<sup>81</sup> Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy maga Kotelawala sem kizárólag negatív fényben tekintett vissza a brit időszekra: „A brit uralom sok jót hozott az embereknek, és megtanított minket értékelni a demokratikus életformát, valamint alkotmányos keretek között küzdeni a szabadságunkért.”<sup>82</sup> Ennek fényében érthetőbbé válik, hogy a ceyloni miniszterelnök miért ítélte veszélyesebbnek a gyarmatosítás új formáját, a szovjet imperializmust. Habár a klasszikus gyarmatosítás is kizsákmányoló és elnyomó volt, Kotelawala olvasatában a brit időszeknak voltak pozitív hozadéakai is. A ceyloni kommunisták azonban a proletárforradalom exportálására törekvő szovjet imperializmus égisze alatt éppen ezen pozitív hozadékok, vagyis a demokratikus alapelvek felszámolását tűzték ki célul. Kotelawala tehát nemcsak a konferencia kudarcától tartva biztosította Csou En-lajt arról, hogy megjegyzései kizárólag a Szovjetunióra vonatkoztak. A nemzetközi kommunizmus elítélésével azt remélte, hogy a Ceylonban hatalomátvételre készülő baloldali koalíció a szovjet felforgató tevékenység és támogatás nélkül felbomlana. E szándékát ismét csak a hidegháborús megosztottság nehezítette.

Annak ellenére, hogy a kínai és ceyloni kormányfők a tárgyalótermen kívül megbeszélték a beszéd okozta „félreértéseket”, a konferencia másnap Kotelawala szovjet imperializmussal kapcsolatos felvetésével kezdődött. U Nu szólalt fel először a bizottság április 22-ei ülésén. A burmai vezető a konszenzus érdekében igyekezett meggyőzni az egyes delegációkat, hogy tartózkodjanak a „gyarmatosítás új formájának tárgyalásától”.<sup>83</sup> Előző esti ígéretéhez híven Kotelawala nem terjesztett be semmilyen határozattervezetet. Felszólalásában hangsúlyozta, hogy a kelet-európai államokról nem a politikai ideológiák vonatkozásában, hanem a függésben lévő népekkel kapcsolatos egyeztetések kontextusában érdeklődött, elsősorban az iránt, hogy milyen mértékben tekinthetők függetlennek az említett területek.<sup>84</sup> Csou En-laj is a békekéség fenntartására törekedett, mindössze egy rövid megjegyzés erejéig reflektált a kérdésre, kijelentve,

81 Watson 2010: 41.

82 Kotelawala 1956: 31.

83 Abdulgani 1981: 118.

84 Kotelawala 1956: 188.

hogy véleménye szerint nem lehet szovjet imperializmusról beszélni.<sup>85</sup> A gyarmatosítás új és veszélyesebb formája azonban továbbra is napirenden maradt. Mohammad Ali Bogra ugyanis, ahogy azt Colombóban és előző nap is tette, támogatta a ceyloni miniszterelnök megjegyzéseit a nemzetközi kommunizmus elítélésével kapcsolatban. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a Kínai Népköztársaságot nem tekinti imperialista hatalomnak, hiszen nincsenek szatellitállamai.<sup>86</sup> Továbbá, Kotelawala nevében is hozzátette, hogy Pekinggel kifejezetten baráti a viszonyuk, ezért kijelentéseik kizárólag a szovjet típusú kolonializmus ellen irányulnak. Mohammad Ali Bogra felszólalását több kommunizmusellenes hatalom is támogatta. Fatin Rüştü Zorlu török miniszterelnök-helyettes még egy határozattervezetet is beterjesztett, melyben kilátásba helyezte a gyarmatosítás minden formájának elítélését, „beleértve az erőszak, a beszivárgás és a felforgatás módszereit alkalmazó nemzetközi doktrínákat”.<sup>87</sup>

A Zorlu által beterjesztett határozattervezetre reflektálva a következőnek szót kapó Nehru hangsúlyozni kívánta, hogy a beszivárgás és felforgatás módszereinek alkalmazása mindkét hidegháborús blokk esetében megfigyelhető.<sup>88</sup> Ennek ellenére, ahogy Colombóban is kiemelte, ezeket a tevékenységeket nem lehet a gyarmatosítás kérdésével együtt tárgyalni. Az indiai miniszterelnök szerint a kelet-európai államok helyzete valóban elítélendő, mindazonáltal a gyakorlatban nem lehet gyarmatosításról beszélni.<sup>89</sup> Érvelését Nehru arra alapozta, hogy az említett országok nem tekinthetők gyarmatoknak, hiszen szuverén nemzetekként tartják őket számon. A csehszlovákok és a lengyelek például képviseltetik magukat az ENSZ-ben, utóbbiak még az Indokínai Nemzetközi Bizottságnak is tagjai. A konferencia résztvevői, sőt a nyugati hatalmak többsége is elismeri és diplomáciai kapcsolatokat tart fenn ezekkel az államokkal. Amennyiben ezt bárki vitatja, az az ENSZ keretrendszerét kérdőjelezi meg.<sup>90</sup> Ellenpéldaként Algéria, Tunézia és Marokkó esetét hozta fel. Nehru véleménye alapján ezek a területek a szó semmilyen értelmében

85 Abdulgani 1981: 118.

86 Kahin 1956: 19–20.

87 Kahin 1956: 20.

88 Nehru 2001: 105.

89 Nehru 2001: 101.

90 Nehru 2001: 102.

sem tekinthetők függetlennek, hiszen a franciák által vannak képviselve az ENSZ-ben, és ugyanez mondható el a brit és portugál gyarmatokkal kapcsolatban is.<sup>91</sup> Nehru nem tartotta célszerűnek annak a kérdésnek a pedzegetését, hogy milyen mértékű beavatkozástól lehet gyarmatosításról vagy a függetlenség csorbulásáról beszélni. Feltételezhetően Kotelawala felszólalásának hatására, az indiai miniszterelnök megjegyezte azt is, hogy az egyéni és nemzeti szabadság, valamint az emberi jogok biztosítása tekintetében megkérdőjelezhető, hogy a konferencián részt vevő államok esetében mennyiben valósulnak meg a demokratikus alapelvek.<sup>92</sup> A colombói konferenciához hasonlóan Nehru Bandungban sem kifejezetten a gyarmatosítás kérdését kívánta érinteni, elsősorban a kommunizmussal vont párhuzam készítette a felszólalásra. Ezúttal azt tekintette mérvadónak, hogy egy adott ország saját magát képviseli-e a nemzetközi szinten, és hogy a nemzetközi közösség független és szuverén nemzetként tekint-e az adott államra.

Arra való tekintettel, hogy a Politikai Bizottság a harmadik nap folyamán sem került közelebb a megegyezéshez, Ali Sastroamidjojo végül egy albizottság felállítása mellett döntött, melyben Burma, Ceylon, India, Indonézia, Libanon, Pakisztán, Fülöp-szigetek, Szíria, Törökország és a Kínai Népköztársaság képviselői kaptak helyet.<sup>93</sup> Az albizottság elsődleges feladata a függésben lévő népekkel kapcsolatos határozat mindenki számára elfogadható megszövegezése volt. A sokak által támogatott „gyarmatosítás elítélése annak minden formájában” megfogalmazás mindekelőtt Csou En-laj és Krishna Menon, az indiai képviselő ellenkezését váltotta ki. A bandungi kommunikében a függésben lévő népekkel kapcsolatban a következő megfogalmazás olvasható: „A gyarmatosítás minden manifesztációja egy olyan rossz, aminek sürgősen véget kell vetni.”<sup>94</sup> Az idézet alapján elmondható, hogy a tárgyalások nem vezettek valódi konszenzushoz, lényegében egy szemantikai kompromisszum született. A „manifesztáció” kifejezés ugyanis – legalábbis a „gyarmatosítás minden formája” formulát elutasító delegációk értelmezésében – azt sugallja, hogy a kolonializmusnak csak egy jelentése van, annak viszont különböző mani-

91 Nehru 2001: 102.

92 Nehru 2001: 103.

93 Abdulgani 1981: 118–119.

94 Selected documents 1955: 34.

feszítései léteznek. A kompromisszum ezen olvasatát támasztja alá Csou En-laj május 13-ai beszéde is, amelyben a bandungi konferenciáról tájékoztatta a Kínai Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottságát. A kínai miniszterelnök megjegyezte, hogy habár a gyarmatosítás jelenségét mindenki elítélte, voltak azonban olyan képviselők, akik szándékosan, stratégiai megfontolásból elferdítették a koncepció jelentését, és a szocializmust is a gyarmatosítás egyik formájaként igyekeztek bemutatni.<sup>95</sup> Csou En-laj a bizottság előtt azt állította, hogy a kommunikében olvasható megfogalmazásnak csak egy értelmezése lehetséges, miszerint a kolonializmus egy nyugati gyarmatosítók által gyakorolt uralmi forma, melynek során a kapitalista hatalmak kizsákmányolják a függetlenségüktől és szuverenitásuktól megfosztott népeket.<sup>96</sup> A manifesztáció kifejezés pedig az ebben az értelemben vett gyarmatosítás politikai, katonai, gazdasági, kulturális és társadalmi megnyilvánulásaira utal. Csou En-laj hangsúlyozta, hogy a konferencia valamennyi résztvevője elfogadta ezt az interpretációt, majd kiemelte, hogy a „manifesztáció” kifejezésnek sem lehetséges más értelmezése.<sup>97</sup> A Politikai Bizottság ülései alapján megállapítható, hogy bár a gyarmatosítást mindegyik delegáció elítélte, a jelenség megjelenési formái körül kialakult vitát áthatotta a hidegháborús megosztottság, mely megakadályozta az érdemi konszenzus kialakulását. Noha sikerült egy mindenki számára elfogadható megfogalmazásról megegyezni, a bandungi kommunikében olvasható határozatot mindenki a saját érdekeinek megfelelően értelmezte, így a függésben lévő népek kérdésében nem született tényleges egyetértés.

## Konklúzió

Jelen tanulmány során azon kérdésekre kerestem a választ, hogy az előzménynek tekinthető colombói konferencián, valamint a bandungi konferencia nyitóbeszédei és zárt ülései alatt az egyes delegációk milyen kontextusban reflektáltak a gyarmatosítás kérdésére, hogyan definiálták magát a fogalmat, és milyen motivációk, intenciók állhattak az egyes

<sup>95</sup> Zhou 1956: 37–38.

<sup>96</sup> Zhou 1956: 37.

<sup>97</sup> Zhou 1956: 39.

felszólalások mögött. A második világháborút követően függetlenségüket elnyerő hatalmak számára a gyarmatosítás központi jelentőségű kérdés volt. Colombóban az öt miniszterelnök egyhangúan elítélte a jelenséget, a fogalom definiálását azonban nem érezték indokoltnak. John Kotelawala és Mohammad Ali Bogra ugyan közvetett párhuzamot vont a gyarmatosítás és a kommunizmus között, a két jelenség összekapcsolására azonban nem történt kísérlet. Egyedül Nehru vállalkozott a gyarmatosítás fogalmának definiálására, szándéka azonban sokkal inkább a kommunizmus eltérő jellegének a hangsúlyozása volt, nem pedig a koncepcióval kapcsolatos nézeteinek az ismertetése. Az indiai miniszterelnök megállapítása szerint a kolonializmus egy idegen nemzet uralma egy alávetett nép felett.

Bandungban a „függésben lévő népek” napirendi pont keretén belül folytak az egyeztetések a gyarmatosítás kérdéséről. Összességében elmondható, hogy a delegációk által klasszikus gyarmatosításként meghatározott jelenségre a képviselők anakronizmusként tekintettek, melynek már csak maradványai léteztek Afrika és Ázsia egyes részein. Az indonéz Sukarno és Ali Sastroamidjojo is osztotta ezt a nézetet, ugyanakkor hangsúlyozták, hogy a korábbi gyarmattartó hatalmak továbbra is sokféle módon igyekeztek kontrollt gyakorolni egykori gyarmati vagy félgyarmati státusú területeik felett. Az etióp képviselő, Aklilu Habte-Wold az ENSZ gyámsági rendszere alatt álló területeket, az arab államok, elsősorban Irak és Szíria pedig a cionizmust tekintették a klasszikus kolonializmus egyfajta manifesztációjának, annak továbbélésének. Míg a neokolonializmust, az ENSZ gyámsági rendszert és a cionizmust a klasszikus gyarmatosítással azonosították az említett delegációk, a kommunizmusra a kolonializmus új, sokkal veszélyesebb formájaként tekintettek egyes képviselők. E tekintetben két különbség volt megfigyelhető a nyugati elköteleződésű katonai szövetségekhez tartozó államok és John Kotelawala interpretációja között. Először is, a ceyloni miniszterelnök a kolonializmus új formáját nem az ideológiai vagy intellektuális elnyomással, hanem kifejezetten a demokratikus alapelvek hiányával azonosította. Másodszor, Kotelawala elsősorban a ceyloni kommunistáknak nyújtott támogatás kontextusában szólalt fel a szovjet imperializmus ellen, míg a katonai szövetségek tagjai a kérdést főként a nagyhatalmak közötti rivalizálás szemszögéből vizsgálták. Az említett különbségek ellenére

a gyarmatosítással kapcsolatos egyeztetések a két hidegháborús tábor szembenállásának a kontextusában folytatódtak.

Az egymással összeegyeztethetetlen álláspontok áthidalására nem volt lehetőség, ezért a konferencia sikere érdekében egy szemantikai kompromisszum született. A „manifesztáció” kifejezést mindenki saját érdekei szerint interpretálta. Egyesek szerint a szovjet imperializmust is magában foglalta, míg mások, különösen Csou En-laj és az el nem kötelezett országok értelmezésében csupán egy interpretációt tett lehetővé. A két konferencián elhangzott beszédek, valamint a résztvevők visszaemlékezései alapján megfigyelhető, hogy a különböző kolonializmus-értelmezések egyéni és állami érdekeket tükröztek, egyfajta retorikai eszközként szolgáltak a konferencia során, lehetővé téve a képviselők számára, hogy saját politikai helyzetükre és vélt fenyegetéseikre vonatkoztatva párhuzamot vonjanak a gyarmatosítás és egyéb befolyási formák között. Összességében megállapítható, hogy egyik delegáció sem törekedett a fogalom pontos definiálására. A különböző gyarmatosítás-értelmezések elsősorban más, hasonlóan tekintett jelenségekkel való összehasonlítás révén körvonalazódtak.

## Források

*Asia-Africa speaks from Bandung*. 1985. Jakarta.

Abdulgani, Roeslan 1981: *The Bandung connection: the Asia-Africa Conference in Bandung in 1955*. Singapore.

Current notes on international affairs. (June 1954) *Department of External Affairs* (25.) 6.

Kotelawala, John 1956: *An Asian prime minister's story*. London.

Nehru, Jawaharlal – Gopal, Sarvepalli – Ravindra Kumāra – Sharada Prasad, H. Y. 1999: *Selected works of Jawaharlal Nehru: second series Vol. 25, 1 February 1954-31 May 1954*. New Delhi.

Nehru, Jawaharlal – Gopal, Sarvepalli – Ravindra Kumāra – Sharada Prasad, H. Y. 2001: *Selected works of Jawaharlal Nehru: second series Vol. 28, 1 February-31 May 1955*. New Delhi.

Rómulo, Carlos P. 1956: *The meaning of Bandung*. Chapel Hill, North Carolina.

Sastroamidjojo, Ali 1974: *Tonggak-tonggak di perjalananku*. Jakarta.

*Selected documents of the Bandung conference: texts of selected speeches and final communique of the Asian-African conference, Bandung, Indonesia, April 18-24, 1955*. New York.

Zhou, Enlai 1955: *China and the Asian-African conference*. Peking.

## Hivatkozott irodalom

Appadorai, Angadipuram 1956: *The Bandung conference*. New Delhi.

Ang, Cheng Guan 2022: *The Southeast Asia Treaty Organisation*. Abingdon, Oxon.

Bhardwaj Sandeep 2024: Three meanings of colonialism: Nehru, Sukarno, and Kotelawala debate the future of the Third World Movement (1954-61). *Journal of Global History* (19.) 1. 118–134. <https://doi.org/10.1017/S1740022823000190>

Benvenuti, Andrea 2024: *Nehru's Bandung: Non-Alignment and Regional Order in Indian Cold War Strategy*. Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197790236.001.0001>

Ewing, Cindy 2019: The Colombo Powers: crafting diplomacy in the Third World and launching Afro-Asia at Bandung. *Cold War History* (19.) 1. 1–19. <https://doi.org/10.1080/14682745.2018.1500553>

Harney, R. M. 1960: The foreign policy of Ceylon under two premiers. *Australian Outlook* (14.) 1. 69–81. <https://doi.org/10.1080/10357716008444075>

Jansen, Godfrey H. 1966: *Afro-Asia and non-alignment*. London.

Kahin, George MacTurnan 1956: *The Asian-African Conference, Bandung, Indonesia, April 1955*. Ithaca, New York.

Skinner, Quentin 1969: Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory* (8.) 1. 3–53. <https://doi.org/10.2307/2504188>

Watson, Elliott L. 2010: South Asia and the Cold War: Vice President Nixon's forgotten trip to Ceylon. *South Asian History and Culture* (2.) 1. 37–54. <https://doi.org/10.1080/19472498.2011.531608>

Zhang, Shu Guang 2007: Constructing 'Peaceful Coexistence': China's Diplomacy toward the Geneva and Bandung Conferences, 1954–55. *Cold War History* (7.) 4. 509–528. <https://doi.org/10.1080/14682740701621846>